

ծաղում: Գետոյ կժերն լցրած, ալբերի ափերից
դալար խոտ փնջելով՝ վերադառնում են տուն և
շնորհաւորում իրենց կեսրոջ ու կեսրայրի պատը.
նրանք էլ օրհնում են այսպէս.

Եղիկէք,
Ծլէք,
Էս խոտի պէս՝
կանքնընէք:

Իսկ նորափեսաները գնում են իրենց աներոջ
և նրա բարեկամներին տները, շնորհաւորում պատը
և մի գոյգ գուլպայ նւէր ստանում:

Նոյն օրը կեսուրը հրամայում է հարսներին,
որ տան բոլոր ամանեղէնները մոխրով չորեն և
մաքրեն, որպէս զի «ուղտսովէն» կերակուրներից
«լացարութ - սրբացարութ» լինի:

Փոքրօրսիկ (Տկոնու կիւրակի). — Այդ օրը
պառաւ կանանց կիրակէն է: Առաւօտեան քա-
հանան ղօղանջում է եկեղեցու զանգակը: Պառաւ
կանայք իրենց հետ նւէրներ, — մի լանգառի
ցորեն կամ քֆտա, մեղր և կամ մի դուան փող
առած՝ շտապում են եկեղեցի, ուր քահանան
հոգոց է ասում նրանց ննջեցալինների համար
և ստանում նւէրները: Այս սովորութիւնը, սա-
կայն, վերանալու վրայ է:

Քառասուն մանկունք. — Միշուհի ուրբաթ
իրկուան կոչում է «Քառասուն մանկունք»: Այդ օրը
գիւղացիները մի մի աման ձէթ առած
գնում են եկեղեցի և ձէթն ածում «Քառասուն
մանկունք» կոչւած տաշտի մէջ: Դա պատրաս-
տում են այսպէս. տաշտի մէջ կիտով չափ շուր
են ածում, ապա քառասուն ծակ ունեցող տա-
փակ խաչաձև մի փայտի վրայ քառասուն պատ-
րոյգ անցկացնելով՝ իջեցնում են ջրի մէջ, յետոյ
ձէթ են լցնում և պատրոյգները վառում: Գիւ-
ղացիները փոխաբերական մտքով բացատրում
են, թէ տաշտը լինն է, իսկ պատրոյգները քա-
ռասուն մանուկները, որոնք Ղահնեղ չեն լի-
նում: Նոյնպէս այս սովորութիւնը հետզհետէ վի-
րանում է:

Դրազգարար. — Եղիկազարդին գիւղացիներն
ասում են «Դրազգարար»: Դաբաթ երեկոյ ջա-
հէլ տղերքը գնում են գիւղի ծառատանները և
ուռնեռու ճիւղեր կտրելով՝ տանում են եկեղեցի և
դնում սեղանի առջև, որ քահանան օրհնէ: Միւս
առաւօտեան վաղ գիւղացիներից շատերը շտա-
պում են եկեղեցի, ուր, դեռ պատարագը չօգտած,
քահանան օրհնում է ուռնեռու ճիւղերը. անմի-
ջապէս բոլոր երեխաները մի մի փոքրիկ ուռի

ճիւղ առնելով՝ մի քանի խմբեր են կազմում և
տնից տուն շրջելով երգում.

Դրառ զարթար, ծառին զարթար,
Սև եգին սև սամաթէլ.
Կարմիր եգին նօզ ու կօճաթ,
Հնկէրս ընգաւ ծօփն ու ծառաւ.
Բաշին էկաւ կեռ-կեռ կտուց.
Ապրի ձեր դաքօօրցուն,
Տվէք իմ էրկու ձուն:

Տնեցիները սովորաբար ձու, չամիչ, աղանց
կամ փշատ են տալիս:

Ժամերգութիւնից յետոյ օրհնած ճիւղերը բա-
ժանում են զրեթէ բոլոր ժամաւորներին, որոնք
տուն տանելով՝ դնում են պատերի արանքները,
որպէս զի տունն օրհնւած մնայ և վտանգ չպա-
տահի:

ՎԻԿԵՆԱ ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ
(Շարունակելի)

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱՆԻ

ԵՐԵՄԵԱՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԴԵՍ

Ա

Խ Ն Դ Ի Բ Ը

Հրատապ պայքարի և հայկական պատ-
մութեան էջերուն մէջ արձանագրելի օրեր
էին անոնք, 1922ի Յունիսի օրերը, ուր
կոստանդնուպոլիսի Հայութիւնն աւելի մօ-
տէն կը ծանօթանար հայ Ոստանին մէջ
հաստատուած նորահար ուղղագրութեան,
զոր այլանդակ կը գտնէր: Հոն Հայ Ա-
րուեստի Տունը փութաց կազմակերպել
հրապարակային մեծ վիճարանութիւն՝ այդ
խնդրին վրայ, արդիւնքը հաղորդելու հա-
մար Երևանի, — զոր սակայն խափանեցին
վերահաս քաղաքական պատահարները:
— կատարուեցան երկու մեծ գումարում-
ներ, որոց մէջ խոնած էր մեծագոյն մասն
արեւմտահայ և հոն ներկայ. կովկասեցի
մտաւորականութեան, մի քանի հարիւր
հոգի, հզօր ու հանդիսական բողոք մը

բաժնաւոր իւր բազմաթիւ ճառախօսից բեւ-
բանէն, որոց հետ միացուց իւր ձայնը
մամուլն ալ:

Երկուց էին գլխաւոր բանախօսները,
որոց վիճակուած էր սկսիլ ու փակել վի-
ճաքամուծեանց շարքը: Ի նպաստ նոր
ուղղագրութեան խօսեցաւ Ուս. Ա. Խա-
չատուրեանը, որ ինքնայոժար ստանձնած
էր իւր դերը: Իսկ հետոյ պաշտպանու-
թիւնն ինձ յանձնելու պատիւն ըրած էր
Հ. Ա. Տունը: Մեքսիկոյի գրութեան ինձ
շնորհած փաստերը, և միանգամայն ուն-
կընդրացս գաղափարակցութիւնը՝ բնակա-
նապէս պիտի զօրացնէին իմ դերս, շա-
հեցնելով ինձ հասարակաց ջերմ հաւանու-
թիւնը, և վկայելով՝ թէ Արեւելեանի հան-
ճարեղ գիւտն ամբողջութեան համար: Անոր
հաճութիւն ցոյց տուին, յարգելի պաշտ-
պանէն զատ, երեք հոգի, որոց մին, որ
խօսեցաւ եւս, յետ վերջին անգամ զիս
լռելու, մօտեցաւ և ըսաւ՝ թէ համոզումը
ըրջած էր աւանդական ուղղագրութեան
կողմ: Իսկ միւս պարոնները քիչ վերջ
Երեւան գնացին: Հայ գրագիտաց կողմանէ
համակրութեամբ ընդունուեցան յետոյ նոյն
խնդրոյ մասին հրատարակած երեք յօ-
դուածներս ալ:

Ուս. Խաչատուրեան երևանեան նորու-
թիւնը պաշտպանելու ժամանակ՝ վերա-
պահուեալներ ըրաւ անոր ինչ ինչ կէտերու
մասին, զորս հակառակ կը գտնէր հայրենի
լեզուական օրինաց. և այսու կը հաստատէր՝
ինչ որ հրապարակաւ զլացաւ ինձ ընել,
թէ ուղղագրութեան գործը չէր յանձնուած
ճարտարագոյն հայկաբանից ձեռքը, — այս
բառիս արեւմտահայ իմաստով, որ կը
տարբերի արեւելիսնէն:

Այդ նորաձեւութիւնը կու գար վաւե-
րացնել ու տալ ազգին՝ Երեւանի Ժողկո-
միադիւստի ծանօթ ղեկորետը, յանձնուած
նոյն կոմիտայիստի Ալիպիսիական Կեհ-
տրոնի հսկողութեան, — որ հայ ուղղա-
գրութենէն զատ՝ մեր լեզուի բառարանին

ռեֆորմն ալ վճռած էր, — իւր պահանջած
փոփոխութեանց մէկ մասը «ժամանակա-
ւորապէս» խնայելով գրագիտաց. իսկ
ամբողջութիւնը ստիպողական ընելով դը-
պրոցաց մէջ: Կը խորհէի՝ թէ այդ աշա-
կերաններն որքան պիտի բաղձային արդէն
չափահաս գրագէտներ լինել: Իսկ թէ հին
գրութեան կառչող գրագիտաց դէմ ինչ
օրինական սաստիկ սահմանուած էին, ան-
ծանօթ կը մնար: Շատ բաներ ըսուեցան
ու զրուեցան այդ մասին այն օրերուն:
Բայց մէկ բան ստորգ է՝ որ խորհրդային
Հայաստանէն ելած ամէն գիրը ու թերթ
նոր ուղղագրութիւնը կը կրէր միաժող և
անողոր համաձեւութեամբ մը: Օրէնքը հոն
կը կատարէր իւր պաշտօնը բովանդակ
խստութեամբ. զգացնելով՝ թէ կենաց և
մահու խնդիր էր այն մեր նորատունկ կա-
ռավարութեան համար:

Բան մը սակայն, որուն մեր խելքն
ի զուր կ'աշխատէր ու դեռ կ'աշխատի
հասնիլ, այն է՝ թէ պետական վճիռ մի՞նչ-
պէս կարող էր ելնել յանկարծակի, իրեն
և Աստուծոյ միայն յայտնի օր մը, հիմնու-
վին փոխիլ լեզուի մ'ուղղագրութիւնը:
Ուղղագրութիւնը փոխողը կրնար ուրեմն,
եթէ ուզէ, լեզուն ալ փոխել կամ նոր
լեզու մը ստեղծել: Մեր այդ յարգելի
կոմիտայները մոռացած էին՝ թէ լեզուն
պետութեան մը ստացուածքը չէ, այլ հա-
սարակութեան. և թէ զայն կերտելու կամ
փոփոխելու իրաւունքը՝ բնութենէն տրուած
է ազգերու և ժամանակին, ոչ անհատնե-
րու, Հայիրու համար ինչ խրթին ու
խորհրդաւոր անուն ալ կրնն այդ անհատ-
ները կամ պաշտօնարանք: Ո՛չ մէկ ընդ-
հանուր գեկոյց, ոչ մէկ կողմ հայ մտա-
ւորականութեան, որոյ ստուար և հայ
լեզուի մէջ աւելի երկած մասը կը նստէր
Սեւ ծովէն ասդին, մինչև Արիփականէն
վեր ու մինչև ի Դանուբ, և անոր մշա-
կութեան մէջ զարաւոր արժանիքներ ալ
զիգած էր: Այլ չոր ղեկորտ մը մեզ կը
բերէր պարզապէս 1500 տարիներու ուղ-
ղագրութեան մը հրամայական ու յապու-
րակի աւերը:

Թէ՛ այդ խնդրոյ մասին Երեւանի հետ սակարկութիւնը ներկիլ՝ էր այն պահուն, վճիռը յուսոյ նշոյլ մը չէր տար մեզ: Հետեաբար մեր վիճարանական պայքարին յաջորդեց արձամարհոտ լռութիւն մ'աւրմտեան Հայութեան կողմանէ՝ մերթ ընդ-միջեան թիթիկ սլաքններէ՝ նոյն ուղղագրութեան դէմ, ապաստելով որ ժամանակը ցոյց տար կատարուած գործին անտեղութիւնը: Ժամանակը կատարեց իւր դերը. և հիմայ ճիգերը կը տեսնենք՝ անպատեհութիւնը սրբագրելու ուրիշ անպատեհութեամբ մը: Եւ ուրովհետեւ այս ալէկոծութիւնը հետեանքն է ինչ ինչ կարեւոր սկզբունքներու անծախսութեան Երեւանի մէջ, պէտքը կը զգամ անգամ մ'ալ դառնալու շեշտելու ինչ երբեմն տուած փաստերս այդ և այդպիսի յեղեղով ձեռնարկութեանց դէմ. թերեւ կարենամ օգուտ մ'ընծայել Երեւանի մէջ բռնացած զրափոխութեան տենդի բուժման:

Բ

ԱՆՏԵՂՈՒԹՅՈՒՆՔ

Մեր ծանօթ վիճարանութեան մէջ Ուս. Խաչատուրեանը շատ բնական կը գտնէր այն ժամանակ եղած կարգադրութիւնը, նկատելով՝ որ լեզուները փոփոխական են միշտ, իրենց ուղղագրութեամբ հանդերձ. թէ՛ եւրոպական ազգերէն ոմանք ալ նոյնն ըրած են արդէն. թէ՛ մեր հին գրչազրաց մէջ ևս նոր փոփոխութեանց հետքերը կը նշմարուին. և թէ բուն ժամանակն էր այդ նորութեան կամ նորոգութեան, իմ պատասխանս պարզ է և որոշ, զոր ընդլայնած ու լրացուցած՝ կ'ամփոփեմ հետեւեալ կէտերու մէջ:

1. — Լեզուները և ուղղագրութիւնը փոփոխական են, ստոյգ է, բայց ժամանակի շրջանին մէջ, յուշիկ և ինքն իրեն, ինչպէս կ'երիտասարդանայ մանուկը, կամ կը ծերանայ երիտասարդը, և ո՛չ թէ հրացանին ու սուրին յեցած պետական ուժով: Փիտութեան, ոչ թէ քաղաքականութեան ձեռքով:

Ուրիշ ազգերէ ոմանք վերածեցին իրենց ուղղագրութիւնը չափով մը. բայց ուրիշ-նէր ալ անփոփոխ պահեցին, իւրացան. չիւրն իւր յատուկ պահանջին համեմատ, առանց որ մէկուն օրինակը ստիպողական դառնայ միւսին: Անգղիացիք ու Գաղիացիք դեռ կը պահեն իրենց աղաւաղեալ ձայնաւորները, միաձայն երկարորառները, և ներքին ու մանաւանդ ծայրի մէկէն մինչեւ երեք անձայն գրերը, թէ՛ և ունին գիտնական վճռատու կաճառներ, որոնք անգամ իրենք զիրենք տկար կը զգան տիրող սովորութեան հանդէպ, և վարաւ նիւով կը մօտենան խնդրոյն:

Ոչ ալ ի՞նչ մը գիտաւորային երեւումը փոխանակ յի՛ հին թերթի մը մուծ անկեան մէջ, կամ յի՛ մը՝ փոխան ոչի՛ ուրիշի մը մէջ, կամ յի՛ մը յապաւումը թղթի կամ քարի մը վրայ, գրուածոց՝ որոնք բանիմաց մատենագրաց ձեռքէն չեն ելած, այլ սովորական և յաճախ սովորականէն շատ վար մահկանացուներու, որոնք՝ ինչպէս նաև գիտուններն անգամ՝ ենթակայ էին սխալելու, — ինչպէս յաճախ կը սխալինք ակամայ մեք իսկ՝ հակառակ մեր գիտութեան ու կամքին, առանց խորհելու կամ պահանջելու՝ որ մեր սխալ-ներն ապագայից համար ուղղագրութեան օրէնք հանդիսանան, — չեն կարող հիմն և առաջնորդ կազմել նորակերտ ուղղագրութեան մը, երբ անոցմէ յառաջ, անոնց հետ և անոցմէ վերջ կը տեսնենք ու կ'ապացուցուենք անընդհատ շարունակուած ընդհանուր օրէնքը, որ կը հաստատէ՝ թէ իրեն հակառակ երեւոյթները դիպումներ են, շեղումներ են լոկ, որքան ալ յաճախեալ լինին, անմիաբանք նոյն ինքն իրաւրու մէջ և յաճախ նոյն իսկ մի և նոյն գրչին ներքեւ Հակառակ պարագային՝ մեսրոբեան դրութիւնն իրենց առջեւ չքացած անյայտացած պիտի լինէր, և մեք՝ կարծեցեալ նոր ձեւը պիտի ժառանգէինք հիմայ աւանդութենէն:

2. — Մեսրոբեան դրութիւն, շեղում-ներ, դիւրին է ըսել, (կրնան խորհիլ ոմանք). բայց ո՞վ պիտի հաւատարմէ՞ թէ

ուղղագրութեան սովորական ձեռք Մ'հարութայ հաստատածն է: Մ'հը վաւերական շատ բարձր թուականով զբաղեցրել չունինք, և Մ'հարութայ ու մեզ հասած զբաղեցրաց մէջ կան երկար դարեր: ԶՏ՝ կարելի՛ որ այդ ժամանակամիջոցին նախնական ուղղագրութիւնն այլափոխուած լինի՝ յաւելուածով անձայն յին, էին և այլն:

Ասոր պատասխանելու համար պէտք չունինք երկար խուզարկութեանց կամ քերականական փաստերու: Հնագոյն զբաղեցրաց պակասը կը լրացնեն հնագոյն արձանագրութիւնը, անոնց չափ և աւելի պերճախօս, որոցմէ երեքը միայն կը շատանամ յառաջ բերել հոս՝ ըստ իրենց հարազատ ընթերցման, զոր կու տայ Գար. Վ. Յովսէփեան, անոնց լուսանկարչական պատկերաց հետ՝:

Առաջին է Տեկորոյ եկեղեցւոյն յիշատակարանը, որ է այսպէս. «... պիսկուպոսի եւ Տայրոնի Տեկորոյ վանաց երիցու եւ Մաննայ հազարագետի Ուրանայ հոռոյի, որ եւ հիմնարկեցաւ տեղիս ի ձեռն Յոհանու Հայոց կաթողիկոսութեան եւ Յոհանու Արշարունեաց յիւր բարեխաւսութիւն եւ բոլոր ազգիւն եւ ամուսնի եւ որդեկաց եւ սիրելեաց, եւ Սահակ կամարական շինեաց զայս վկայարան սրբոյ Սարգսի» (էջ 5): Հ. Ալիշան նկատելով պատմական անուանոց զուգահիւսութիւնը, զայդ կը հանէ Յովհաննու Մանդակունւոյ օրերը, այն է Ե դարու վերջերը՝:

Երկրորդն է Ներսէհ կամարականի յիշատակարանը թաւնոյ եկեղեցւոյն մէջ՝ է՝ դարէն. « Եւ Ներսէհ ապուհպատ պառնիկ Շիր)ական եւ Արշարունեաց տէր շինեցի զեկեղեցիս յանուն սրբոյ աստուածածնին ի բարեխաւսութիւն ինձ եւ Շուշանայ ամուսնոյ իմոյ եւ Հրահատայ որդւոյ մերոյ» (էջ 7):

Երրորդն է Կոմիտաս կաթողիկոսի արձանագիրը Ս. Հովսէփմէի մէջ՝ նոյն դա-

րէն. « Եւ Կոմիտաս եկեղեցապան Սրբոյ Հովսէփմէի կոչեցալ յաթոռ սրբոյն Գրեգորի, շինեցի զտանար սրբոց վկայիցս Քի. » (էջ 6): Եւ նոյն հայրագետի յօրինած շարականն ի պատիւ Հովսէփմեանց, այրուբենի տառից թուով ու սկզբնաւորութեամբ, եօթներորդ տունը կը սկսի է գրով. « Է՛ զարմացումն և ի վեր քան զհրաշա »:

Ահաւասիկ ուրեմն մեծորեան ուղղագրութիւնը, սկսուած արձանագրուիլ նոյն ինքն Մ'հարութայ դարէն, իւր յով անուանց ու բայից ծայրը, և իւր իով բառի մէջ և առանձինն իւր էական բայ, Ահաւասիկ հասարակաց և հարազատ ուղղագրութիւնը, զոր կու գար յեղաշրջել երեւանեան վճիռը:

Մ'հարեանին միակ տարբերութիւնն այժմեան սովորականէն՝ և գրի ներկայ յութիւնն էր մի քանի բառերու մէջ. որով հին երկաթագիրը կանոնաւորապէս կը գրեն թե՛ առանձինն ու բարդութեանց մէջ, ինչպէս և երկրորդ լծորդութեան բայից հետեւալ դէմքերը, եի, եիր, եաք, եիր, եիւ, և զորս միջին դարն իսկ վերածեց արդի ձևին: Իսկ բոլոր միւս շեղումներն անուշադրութեան կամ տգիտութեան արդիւնք էին, ինչպէս ըսի, կամ անհատական փորձեր, և չեն կազմած ընտել հասարակաց սովորութիւն: Այդ շեղումներն ի մի զումարելով Արեղեանը, և խումբ մ'ալ իւր ուղեղէն բարդելով անոնց վրայ, շինեց տեսակ մը դանդիկեան զանգուած՝ որ պայնեցուց Բարեւալուց վիշապը, և իրած կը մնայ միշտ հայ ազգի կոկորդին մէջ:

3. — Ժամանակն էր այդպիսի փոփոխութեան, պէտք էր արդեօք, և օգտակար թէ ֆնասակար պիտի հանդիսանար: Հետագայ պատասխաններս, զորս պայքարի օրերէն դիւրի ազգին առջև, ցոյց տուին արդէն, և փորձն ալ եկաւ հաստատելու: Կը կրկնեմ:

Մ'հը Հայերս տասնուհինգ դարերու հոխ մատենագրութիւն մ'ունինք՝ զբարբար և աշխարհաբար լեզուներով, որ մեր մտաւոր անունդն ու պարծանքը և ազգային գոյութեան հիմը կը կազմէ պատմութեան ու

1. Գրչութեան արուեստը հին Հայոց մէջ. Վ. Գրչպատ. 1918:

2. Շիրակ, 182:

մարդկութեան առջև, և զոր պիտի մօտեցընենք նաև մեր ուսանողութեան մատաղ շրթներուն ու մտքին: Քաղաքակիրթ հին ազգերը պէտք է կապուած մնան միշտ իրենց մտաւոր անցելոյն հետ, որովհետեւ անով պիտի գիտնան ու գիտցնեն՝ թէ սակապէս փայլուն աւանդութեան մը ժառանգորդներն են իրենք, և ոչ անգիրըրներ կամ գնչուներ, և անով պահանջին իրենց գոյութեան իրաւունքը: Բայց երեւանեան ուղղագրութիւնը պատուար մը կը դնէ անցեալ մատենագրութեան և ապագայ սերնդին մէջ: Խնչպէս պիտի անցնի սա այդ պատուարին վրայէն: Բոլոր նախընթաց ստուար մատենագրութիւնը և բոլոր բառարանները վերստին տպագրել նոր ուղղագրութեամբ, այդ անկարելի է: Երեւանի պետութեան ամբողջ հարստութիւնը չպիտի բաւէր. և միւս կողմէ մատենագրաց հոգին պիտի բողոքէր ազոր դէմ՝ իբրեւ սրբապղծութեան մը:

Եթէ չենք կարող ուրանալ մեր անցեալը, և ոչ նոր ուղղագրութիւնը հաշտեցնել անոր հետ, ի՞նչ կարող էինք ընել ուրեմն: Ուրիշ հնար չկար, բայց ինչ որ արդէն երևանեան հրահանգը կը սահմանէր. « Հին քնագիրների հրատարակութիւնների մէջ պահել հին ուղղագրութիւնը, իսկ բարբառներով գաւառների մէջ՝ հեղինակների գործածած ուղղագրութիւնը »: Հետեւաբար ուսուցիչները հարկաւորուած են նաև հայ ուսանողութեան սովորեցնել երկու ուղղագրութիւն միանգամայն, ինչպէս կը տրամադրէ նոյն վիճիւրը. այսինքն մէկ ուղղագրութեան լուծը թեւթեցնել ջանալու ժամանակ՝ կրկին լուծ դնել անոնց պարանոցին վրայ: Եւ այսպէս անոնց գլխին մէջ խռովել խառնակոյտ զանգուած մը հնի ու նորի, կըրկնաձեւ բառերու, աւելի ու պակաս տառերու. ինչպէս ղզորմելի և վոգորմելի, յոյս և հոշոյս, ամօթ և ամիթ, արդոյք և արդեօք, երկինք և յերկինք, տէր ու տէր, թիւ և թիվ, նոռըր ու նովեր, և ուրիշ բիւր հակասութիւններ. վորբալի վիճակ մը վերջապէս: Ահաւասիկ ինչ որ կրնա-

յինք ջահել երեւանեան վճռէն՝ ընդունելով զայն:

4. — Նոյնը պիտի պատահէր ծագկաքաղ գրեթե մէջ և կոչումներ ընելու ժամանակ. կրկին ուղղագրութիւն մի և նոյն հատորի մէջ, իսկ եթէ փորձուէինք բոլորը նոր ոճով գրել, ինչէր պիտի ունենայինք, մանաւանդ զբարար կտորներու մէջ: Ձոր օրինակ, յիմն պիտի դառնար տան մը դիմն. — յամ՝ սոխի կամ խստորի համ պիտի տար. — յոյր՝ քաւայրէն պիտի լինէր հոյր կամ ծնող. — յԱստուած՝ պիտի իջնէր աթոռէն և դառնար հաստոված կամ արարած. — յեղալ՝ որ է շրջել կամ փոխել բան մը ուրիշ բանի, զայն հեղալ կամ թափել պիտի տար. — փոխանակ յոյս (լսեցի) պատմականին, լվա (յուս) հրամայականով լուանալ պիտի տայինք: Եւ ուրիշ նման հազար տարօրինակութիւններ:

Նոյն անտեղութիւնն ու շփոթութիւնն անխուսափելի էր նաև աշխարհաբար լեզուի մէջ: Եւ երբ տեղ մը գրուած գտնէինք « համր լեզու » բացատրութիւնը, պիտի ստիպուէինք հարցնել Երեւանի կոմիսարիատին, ծանրաբաժն (յամր) իմանալու ենք. թէ մօռնջ. — հարկի Երեւանի պետական գանձատան մէջ որոնելու ենք, թէ մեր աղքատիկ տներէն ներս (յարկ). — մեր հոր մասին խօսելու ժամանակ՝ արդեօք ջրհորի՝ հետ է մեր գործը թէ ծնողի. — երեւանեցի պարոններէն միոյն հասցէին կարդալով հաշոյ մակդիր, ի՞նչպէս պիտի զատէինք աղոր բառի նշանակութիւնը (յաշոյ) ձախորդէն. — հետ՝ գործողութենէ մը վերջ (յետ) թէ զուգընթաց կը նշանակէ. և այլն:

Եւ այս խառնակութիւնը հետեւանք պիտի լինէր հայ բաւարարին յեղաշրջութեան, որով բառերու մեծ խումբ մը կը ջնջուէր նոր ուղղագրութեամբ, և անոնց փոխարէն կը շատնային բազմաթիւ բառերը. ինչ որ կարեւոր վնաս մը կը կազմէր նախորդաց վրայ:

Միթէ բազմաթիւ բառեր չունինք արդէն, պիտի ըսուի, թէ մեք և թէ ուրիշ

ազգեր, Այո՛, ունինք. բայց բազմանիշ բառերու հարստութիւնն՝ աղքատութիւն է լեզուի մը համար. աւելի աշխատութիւն կը պահանջէ հասկանալու. պատճառ կը դառնայ մթութեանց ու թիրիմացութեանց, և զրոգնելու բացատրութեանց թոյլքը կը կաշկանդէ ու կը կասեցնէ՝ երկրիմութիւնները խափանելու ջանքերով: (Օրինակի համար՝ եթէ փոխանակ ցորեն, հաճար, զարի և վարսակ բառերուն՝ ունենայինք ցորենը միայն, որ իւր վրայ կեղորոնացնէր չորս արմտեաց իմաստները, և կամ եթէ չունենայինք ազգականութեան ու ինամուութեան ալլազան կոչումները, ոսկից զուրկ են եւրոպական լեզուները, հայ բարբառն աւելի ճշիւ պիտի լինէր՝ թէ աղբատ, աւելի յստակ՝ թէ խառնակ, Երեւանեան ուղղագրութիւնն այս կողմանէ ալ կը տկարացնէ և մեծապէս կը խանգարէ մեր լեզուն:

Ե. — Աշխարհաբարը, դատրիկը զբարարին, կը կարօտի տակաւին ու պիտի կարօտի միշտ անոր մայրենի օժանդակութեան, ինչպէս եւրոպական նոր լեզուները յունականին կամ լատիներենին: Գրաբարն է՝ որ պիտի շնորհէ մեր խօսուն լեզուին հարստութիւն, կորով, տոհմային նկարագիր, գիտական բառերու յարաճուն մթերք: Ռուսերէնը չի կրնար մեր նախնեաց բարբառին տեղը բռնել ու գոհացնել զմեզ. կոմիտարիատը, ղեկընտը, անֆուրմը՝ իրենց սարօքը՝ պիտի մնան մեզ համար խուժող ու անհասկանալի տարրեր, ուրոց անձրեւումը հայերենի մէջ՝ կասկած կու տայ ինձ՝ թէ իրենց մուրացիկներուն համար ալ պայծառ լինելու չեն անոնց իմաստները, որով կը հարկադրեն զանոնք կոչել օտար ձայներով: Եւ որպէս զի մեք կարենանք ըմպել մեր հարազատ աղբիւրէն, հարկ է պահել անոր հետ մեր ուղղագրական զօրը, որոյ խզումը՝ պիտի զատէր զմեզ անկէ, խորթացնէ լով զայն, և անկարելի դարձնելով անոր արմատներուն բարդութիւնն ի նպաստ նոր լեզուին, որ այսուհետեւ իւր սնունդը պիտի մուրար օտար լեզուներէն, և անոնց մէջ

ալ պիտի խորատուզուէր ու կորնչէր՝ ի մնաս մեր ազգային գոյութեան:

Ե. — Յիշեցի բառերու բարդութեան խնդիրը, որ լեզուագիտական տեսակետով մեծ կարևորութիւն ունի: Որովհետեւ վայրենի երկիրներուն անձանթ, բայց քաղաքակիրթ աշխարհաց մէջ կայ և հարկաւոր է լեզուներու կազմախօսական ու համեմատական գիտութիւնը, որ հաստատուած է բարբառներու և անոցմէ անբաժան նշանագրաց բնախօսական յեղաշրջութեանց, և ուրիշ լեզուներու հետ կապակցութեանց վրայ: Արդ ըստ այդ գիտութեան՝ արմատները բարդուելու կամ ամանցուելու ժամանակ՝ ինչ ինչ ձայնաւորներ կը փոխուին՝ հայ լեզուի հիմնական օրինաց համեմատ:

Աղոնց կարգէն է և է տառը, որով «գէտ կամ տգէտ» բառերէն յառաջ կու գան «պիտուն, գիտութիւն, տգիտութիւն», այսպէս և «տէր» կու տայ «տիրել, տիրական» և այլն: Բնդ հակառակն անփոփոխ կը մնայ և գիրք. «մեծ – մեծանալ, վեր – վերանալ, ծեր – ծերութիւն»: Աւելի ցայտուն համեմատութիւններ ալ կան. «սէրը» յառաջ կը բերէ «սիրել, սիրելի», իսկ «սերը՝ սերել, սերունդ». և ոչ թէ երեւանեան ելշին, այլ մետրոքեան ելշին կը պարտին իրենց զօրութիւնը... Նայիրի «իշալաւները» և «իշերգակները»: Այս արմատական տարբերութեանց ծանօթութիւնն անհրաժեշտ է թէ հայ գիտնոց, որոնք պէտք ունին հետ զհետէ նոր գիտական կամ զբական բառեր կերտելու, և թէ հայ ուսանողաց՝ որոնք իրենց տոհմային լեզուին կազմախօսութեամբ աւելի կամ նուազ զբաղելու՝ քննելու՝ տեղեկանալու պարտք և իրաւունք ունին: Իսկ արդ և և է տառից զանազանութիւնը ջրնջելով և անոնց առջև դնելով յիշեալ զոյգէն զանգուած միակ սեր արմատը, և ասկից ծագեցնելով «սիրել և սերել» կրկնակ ձևերը, արդի լեզուն պիտի մատնուի անիմաստ և աղճատ երևոյթներու և վրաճակի մը, ուր այլ ևս գործ չունի կազմախօսական գիտութիւնը: Եւ միանգամայն

հայ լեզուն անատակ պիտի դառնայ նոր բարդութեանց ու բարդաւանման, որոյ համար անհրաժեշտ է կազմախօսական գիտութիւնը:

Եւրոպական օգիրն ընդունուեր է միջին դարուն, փոխանակելու համար հինն ունէր, որ այդ շրջանին օր ձայնն առած էր: Եւ այդ էր իւր միակ պաշտօնը. այնպէս որ մեք զայն տեսնելով «Օր, ընտանեօք, արդեօք» և այլ բառերու մէջ, իսկոյն կը յիշենք աղոնց հնագոյն ձեւերը, «Անք, ընտանեաւը, արդեւուք»: Իսկ մեր արդի տգէտ գիտնականները զայն կը գործածէին նաև եւրոպական օրն ոչէմ փոխանակ իւր: Երևանեան ուղղագրութիւնն այդ զեղծման առաջին առաւ ուրիշ զեղծմամբ մը, ընդհանրացնելով իւր գործածութիւնը, և իսկաւ ջնջելով օ տառը: Բայց այս երկրորդ զեղծման ալ չի ներքի լեզուագիտութիւնը, որ կ'որոնէ լեզուական ձևերու ծագումը: Երբ կը տեսնենք «Օր և Անուր» բառերը, կ'ըսենք. օրին մէջ փակուած Անն է՝ որ կը բացուի Անուր սեռականին մէջ: Սակայն երբ տեսնենք երևանեան որ գրուած թիւնը (փոխան օրի), և անոր կից Անուր, անիմաստ կը գտնենք աղոնց կապակցութիւնը: Վասն զի ոչ երբեք ու ևս կարող են քերականօրէն փոխանակել զիրար, բաց ի միջնադարեան ինչ ինչ շեղումներէ, ինչպէս «քող ու քող (քուղ)», սիրող ու սիրող: և այլն, որոց երկրորդ ձևերը հեռանքն էին Անի նոր ձայնին յի հետ շփոթելուն:

Այսպէս նաեւ բնաւ կազմախօսական համեմատութիւն չկայ երևանեան «բացված ու բացուած, կազմվիլ ու կազմուծ թյուն» և այլ նման գրութեանց մէջ. և «լեզուն և բազմալեզվյան» այնքան աղերս ունին իրարու հետ՝ որքան հայերէնը ԵԸԲ-դերենի: Այս և այսպիսի փոփոխութիւնք կոպիտ և աննկերելի խանգարումներ են հայ լեզուագիտական օրինաց առջև:

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

(Շարունակելի)

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՊՈՒԼԻՏԻ ՎԵՐԳԻԼԻՈՍԻ ՄԱՐՈՆԻ

Հ Ո Վ Ո Ւ Ա Կ Ա Ն Ք

□ □ □

ԵՐԿՐՈՐԻ ՀՈՎՈՒԵՐԳՈՒԹԻԻՆ

ՊԱԼԵՍՏԻՆ

Նախ բաժնովէ Մեծալիսու և Դամասկոս Գովիւ, Յիրու իրարու հետ. և ապա մրցավք երգի, յետ որու վճիռ Պալեստինի: Այս հրգը դատաւորէն առաւ իւր ամուսնը. և կր իսթուի որ Դամասկոսը զիրգիւրիսմ ըլլայ, և Մեծալիսու՝ իր Յախաժօրդ-Յիրէմ սին:

Մեծալիսու, Դամասկոս, Պալեստին

ՄԵՆԱԿԱՍ

Այս հօտն՝ ըսէ՝ ինձ, Դամասկոս, որո՞ւ է, Մեծալիսու:

ԴԱՄԱՍԿՈՍ

Ոչ, Եզոնինն է. Եզոն

Բընիկ մ'առաջ էր որ յանձնեց զայն ինծի:

ՄԵՆԱԿԱՍ

Ո՛վ ոչխարներ, թշուառական դու միշտ հօտ, Մեծալիսու նա ինք կը դարպասէ Նեէրան, Որ մի՞ փոքր քան զինքը զիս նախնիսը: Ժամը երկու անգամ հովին այս օտար իր լըթէ հօտը քամելով մաքրիւնը: Եւ գողնալով գառներէն կաթն իրենց մօր:

ԴԱՄԱՍԿՈՍ

Եւ սակայն այդ բաները դու զգուշացիր Մեղադրեմ մարդերուն շատ խտութեամբ: Գիտենք թէ ո՞վ ըզգեց... Խոչընդ ծուռ ծուռ կը նայէին... և թէ ինչ սուրբ տեղոյ մէջ: Բայց ժպտեցան Յաւերթարսները ներող:

ՄԵՆԱԿԱՍ

Ժպտեցան այն ատեն կարծեմ՝ երբ տեսան

1. Նախանձելով իբր թէ անոնց արժանքներուն

